

Makale Türü/Article Type: Derleme Makale/Theoretical Article

ÖZEL EĞİTİMDE EBEVEYN HAK SAVUNUCULUĞU: SİSTEMATİK BİR DERLEME

Merve TELLİOĞLU¹ Yusuf AKEMOĞLU²

Öz

Bu çalışma özel eğitimde ebeveyn hak savunuculuğu kavramına yönelik yapılan bir sistematik derleme çalışmasıdır. Alan yazında ebeveyn hak savunuculuğunun, özel gereksinimli bireylerin eğitim hizmetlerine ve desteklerine ulaşmasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında beşi nicel yöntem, sekizi nitel yöntem ve üçü karma yöntem kullanılarak oluşturulmuş, toplamda 16 araştırma makalesi incelenmiştir. Araştırmalar araştırma deseni, katılımcı gurubu, amaç, sonuç ve öneriler bağlamında derlenmiştir. Katılımcı grubun genellikle ebeveynlerden oluştuğu görülmektedir. Okul ve eğitim uzmanlarının ebeveyn hak savunuculuğuna bakış açısının bulunduğu çalışmaların sınırlılık gösterdiği belirlenmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda ebeveyn hak savunuculuğu, özel gereksinimli bireyin eğitim desteklerine ulaşmasında fayda sağlamakla birlikte ebeveyni psikolojik olarak etkilemekte olduğu görülmektedir. Ülkemizde ise ebeveyn hak savunuculuğu kavram olarak belirtilmese de ebeveyn hak savunuculuğunun yapılmasını içeren yasal hükümler bulunmaktadır. Ulusal alan yazında ebeveyn hak savunuculuğuna yönelik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Özel eğitimde ebeveyn hak savunuculuğunun uygulamalardaki mevcut durumunun araştırılması ve yasal olarak kavramsallaştırılması bu derleme çalışmasının önemli sonucu ve önerisi arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Özel eğitim, Ebeveyn, Hak savunuculuğu.

PARENTAL ADVOCACY IN SPECIAL EDUCATION: A SYSTEMATIC REVIEW

Abstract

This study is a systematic review on the concept of parental rights advocacy in special education. In the literature, it is seen that parental rights advocacy has an important place in accessing educational services and supports for individuals with special needs. Within the scope of the study, a total of 16 research articles were examined, five of which were created using quantitative methods, eight of which were created using qualitative methods and three of which were created using mixed methods. The studies were compiled in the context of research design, participant group, purpose, results and recommendations. It is seen that the participant group generally consists of parents. It has been determined that studies on school and education experts' perspectives on parental rights advocacy are limited. As a result of the research, it is seen that parental rights advocacy not only helps the individual with special needs to access educational support, but also affects the parent psychologically. In our country, although parental rights advocacy is not specified as a concept, there are provisions that include parental rights advocacy. Studies on parental rights advocacy in the national literature are quite limited. Researching the current situation of advocacy in practice and conceptualizing it legally are among the important results and recommendations of this review study.

Keywords: Special education, Parents, Rights advocacy

¹ Özel Eğitim Öğretmeni, Düzce Özel Eğitim Anaokulu, mervepezuk@gmail.com, ORCID: 0009-0002-0741-7346.

² Doç. Dr, Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, yusufakemoglu@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6957-0085.

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin/Cite as: Telliöğlü, M. & Akemoğlu, Y., (2024). Özel eğitimde ebeveyn hak savunuculuğu: sistematik bir derleme. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 330-347

Giriş

Aile, bireyin gelişim alanlarının her birine etki eden en önemli faktörlerden biridir. Bireyin doğumundan itibaren öğrenmelerinin gerçekleşmesi için gerekli fırsatlar aile tarafından sunulmaktadır. Çocuğun ilk toplumsal çevresi olan aile çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde, sosyal etkileşiminin oluşmasında olumlu veya olumsuz etkileri olan önemli ortamlardır (Akemoğlu, 2022). Çocukların gelişimlerinin ve eğitimlerinin şekillendiği bu ortamlar aynı zaman da ilk öğrenme yaşantılarının gerçekleştiği çevredir (Çakmak, 2010). İlk öğrenme yaşantılarının sunulmasının yanı sıra devam eden eğitim süreçlerinde aileye düşen bazı sorumluluklar bulunmaktadır. Çocuklarının eğitim süreçlerinde, özel gereksinimli bireye sahip ailelerin rolleri içerisinde bulunan hak savunuculuğu ise özel gereksinimli bireyin eğitim kalitesinin artırılmasına yönelik önemli bir rol oynar (Taylor vd., 2017; Tomris vd., 2022). Geçmişten günümüze dezavantajlı grupların eğitim haklarını kazanmalarında ailelerin hak savunuculuğu rolünün etkisi büyüktür (Burke, 2013). Günlük yaşamda çeşitli zamanlarda ve durumlarda bir şekilde her birey, haksızlığa uğradığını düşündüğü durumlarda savunuculuk yapabilmektedir. Bu savunuculuk kolay gibi görünse de bireyin savunuculuk yapması her zaman kolay ilerleyen bir süreç değildir (Pamuk ve Melekoğlu, 2021).

Savunuculuk, önceden belirlenmiş ve amaçlanmış bir hedef için harekete geçmek anlamına gelir ve sorun odaklı bir yapıya sahip olması nedeniyle bir sorunun doğasını, o sorunu çözenin önündeki engelleri aşmak için mevcut kaynakları gerektiğinde kullanmayı ve olası problemlere ve engellere yönelik olarak yapılacak eylemleri kapsamaktadır (Burke ve Goldman, 2018; Turnbull vd., 2006). Özel eğitimde ebeveynler tarafından gerçekleştirilen hak savunuculuğu konusunda, Triantor (2010) yapmış olduğu çalışmada savunuculuk türlerini dört şekilde ele almaktadır. Bunları, sezgisel savunuculuk (intuitive advocacy), engellilik uzmanları (disability experts), sistemik değişim temsilcileri (systemic change agents), stratejik savunuculuk (strategic advocacy) şeklinde sıralamak mümkündür. Sezgisel savunuculuk, çocuklarının haklarını savunurken kendi sezgilerine ve çocuklarının kişisel özelliklerine hâkim olmalarına güvenirlir. Engellilik uzmanları, çocuklarının yetersizlik türüne göre bilgi düzeyleri yüksektir ve bu bilgiler aracılığı ile çocuklarının ihtiyaçlarını savunurlar. Sistemik değişim temsilcileri, savunuculuk yolu ile bir değişim reform yaratan stratejidir. Stratejik savunuculuk, yasal hakları konusunda bilgi düzeyleri yüksektir ve bu bilgilerle savunuculuğu gerçekleştirirler.

1. HAK SAVUNUCULUĞU SÜRECİ VE EBEVEYN

Savunuculuk süreci ihtiyaç durumunda, ebeveyne eşlik eden bir savunucunun yanında bulunmasının yanı sıra ebeveyninde gerçekleştirebileceği bir süreç olabilir (Lee vd., 2022). Ebeveynin hak savunuculuğu yapabilmesi için birtakım donanımlara ve özelliklere sahip olması gerekmektedir (Burke vd., 2024a). Ebeveynlerin çocuklarının eğitim süreçleri ve hakları konusunda bilgi sahibi olması, etkili iletişim becerilerine sahip olması ve empati becerilerine sahip olması hak savunuculuğu yapabilmelerini kolaylaştırabilmektedir (Burke vd., 2024b; Gordon vd., 2000). Ebeveynler çocuklarının farklılıklarıyla mücadele ederken bu bilgi ve becerilerde eksiklikler yaşayabilmektedir (Burke vd., 2016; Pearson vd., 2019). Bahsedilen beceriler üzerine ebeveyn güçlendirmesi bu konudaki boşluğu doldurması sebebi ile ebeveyn hak savunuculuğunda önemli görülmektedir. Ebeveynlerin güçlendirilmesi için Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) kurulmuş olan, Özel Eğitim Bilgilendirme Ofisi (OSEP) ve Ebeveyn Bilgilendirme Merkezi (PTI) düzenledikleri eğitim programları ve kaynaklara yönlendirme gibi birçok hizmeti organize etmektedir (Wohl, 2022). Düzenlenen eğitim programlarında ebeveynler hak savunuculuğuna yönelik eğitim faaliyetlerine katılmakta ve bu faaliyetlerin etkililiği hakkında bilimsel araştırmalar

yapılmaktadır (Burke vd., 2016; Taylor vd., 2022). ABD’nde ebeveyn hak savunuculuğu, ebeveynlerden beklenen yasal bir rol olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu haklar ABD’nin Engelli Bireyler Eğitim Yasası (Individuals with Disabilities Education Act [IDEA, 2004]), güvence altına alınmıştır. Ülkemizde ise çocukların eğitim hakkına yönelik yasal düzenlemeler mevcut olup ebeveynlerin hak savunuculuğuna yönelik yasal bir temel yoktur ancak Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı (BEP) sürecinde ebeveyn onayı, okula yerleştirmelerde ebeveyn onayı ve itiraz hakkı, aile eğitimi talebinde bulunma hakkı gibi ebeveynlerin birçok hakkı mevcuttur (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2018). Bu bağlamda, ABD’de ebeveynlerin IDEA kapsamında yaptıkları hak savunuculuğuna yönelik yaptıkları pek çok faaliyet olup bu faaliyetlere yönelik yapılan pek çok bilimsel araştırma mevcuttur (Burke ve Sandman, 2015; Burke vd., 2018; Burke vd., 2019a). Ancak, ulusal alan yazında ülkemizde özel gereksinimli bireye sahip ebeveynlerin hak savunuculuğuna ilişkin bilgilendirici makaleler dışında araştırma makalesine rastlanmamaktadır. Bu nedenle, mevcut çalışmada hem ulusal hem de uluslararası alan yazında bulunan çalışmaların sistematik bir şekilde derlenmesi ve yorumlanması amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Özel eğitimde ebeveyn hak savunuculuğunu içeren çalışmaların türleri ve desenleri nelerdir?
2. Bu çalışmaların katılımcı özellikleri nelerdir?
3. Bu çalışmalarda hangi bulgulara rastlanmıştır?
4. Çalışmaların paydaşlara sunduğu öneriler ve sonuçlar nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada özel eğitimde ebeveyn hak savunuculuğuna yönelik yapılan çalışmaların türleri, desenleri, katılımcıları, bulguları, sonuç ve önerilerini inceleme amacıyla sistematik derleme yöntemi kullanılmıştır. Sistematik derleme, belirlenen konuya ilişkin oluşturulan araştırma sorularına yanıt aramak amacıyla, belirli dahil etme ve hariç tutma kriterlerine bağlı kalarak konuya ilişkin yapılan çalışmaların detaylı taramalar sonucunda bir araya toparlanıp yansız bir şekilde sentezlenerek incelenmesini içermektedir. Sistematik derleme çalışmaları tek bir çalışma türüne özgü yapılabileceği gibi iki veya daha fazla çalışma türünün dahil edilmesi ve bulgularının sentezlenmesi şeklinde de yapılabilmektedir (Hemingway ve Brereton, 2009). Bu bağlamda, sistematik derleme çalışmalarında; (a) araştırma soruları net bir şekilde belirlenmeli, (b) kapsamlı bir literatür taraması yapılmalı, (c) ulaşılan çalışmaların dahil etme ve hariç tutma kriterleri belirlenmeli, (d) kalite değerlendirmesi yapılmalı, (e) dahil edilen çalışmaların verileri derlenip, analiz edilmeli ve (f) elde edilen sonuçların yorumlanmalıdır (Gough vd., 2017; Higgins ve Green, 2011; Moher vd., 2009). Belli bir konuda yapılan çalışmaların sonuçlarının tek bir çalışma içerisinde derlenmesi, araştırmacılar ve uygulamacılar için sistematik derleme çalışmalarını önemli kılmaktadır.

2.2. Tarama Süreci

Alan yazın taraması yapılırken *ebeveyn/ parent, hak savunuculuğu/ advocacy, özel eğitim/ special education* ve *özel gereksinimli bireyler/ individuals with disabilities* anahtar kelimeleri ve

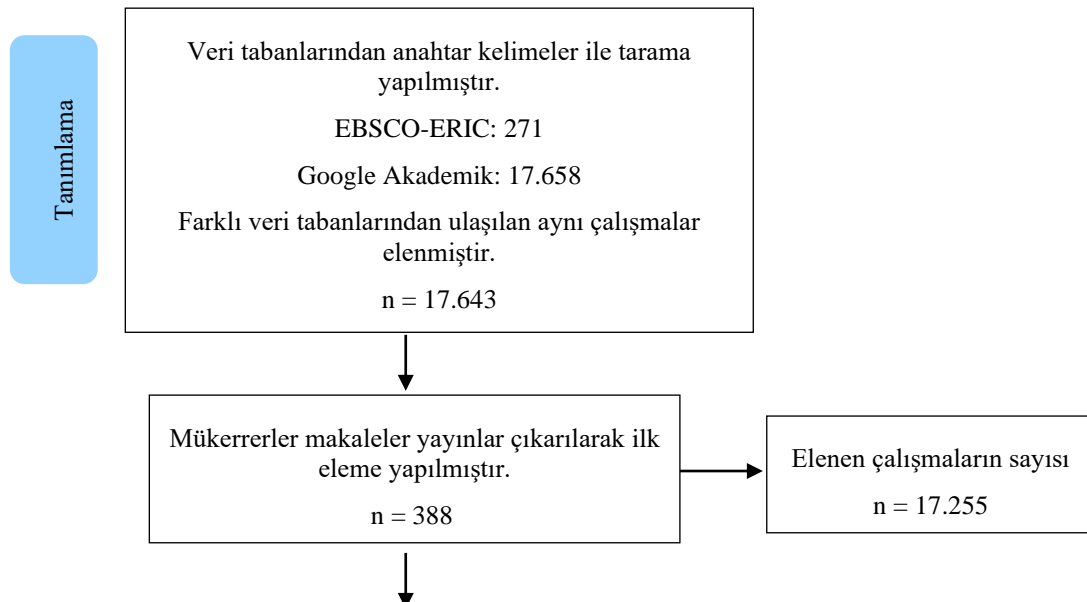
bunların kombinasyonları kullanılmıştır. Tarama çalışmaları 2010-2023 yılları arasındaki çalışmaları kapsamıştır. Bu yıllar arasındaki çalışmaların dahil edilmesinin sebebi, ebeveyn hak savunuculuğu üzerine yapılmış en son ve en güncel araştırmaları belirlemektir. Hak savunuculuğunun yasalar ve edinilen haklar temelinde yapılmasından dolayı son 13 yılı içermesi, mevcut yasalar ve haklar üzerinden yapılan savunuculuk faaliyetleri ve araştırmalarını incelemek açısından önemlidir. Bu doğrultuda, alan yazın taramaları EBSCO, ERIC ve Google Akademik arama motorları üzerinden yapılmıştır. Bulunan tüm çalışmalar Google Drive klasöründe organize edildikten sonra, dahil etme ve hariç tutma kriterlerine göre eleme işlemi yapılmıştır. Tarama sürecinin güvenilirliğini artırmak için birinci ve ikinci yazar ayrı zamanlarda tarama yapmıştır. İki araştırmacının ulaşılmış olduğu çalışmalar karşılaştırılıp, değerlendirilmesi yapılmış olup derlenmiş makale klasörü oluşturulmuştur.

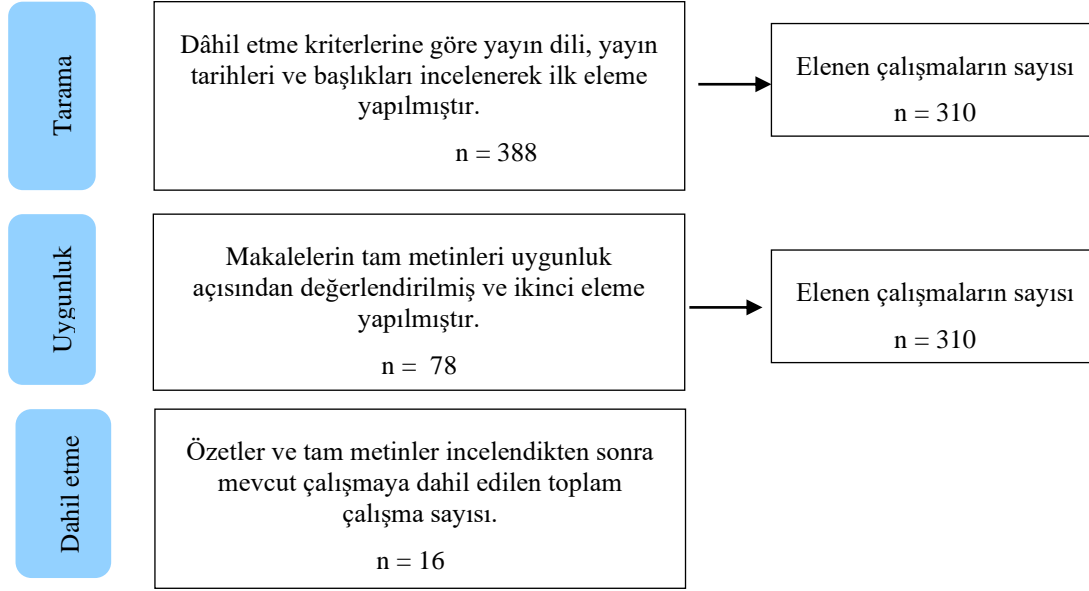
2.3. Dahil Etme ve Hariç Tutma Kriterleri

Sistemik derleme çalışması kapsamında kullanılan dahil edilme kriterleri: (a) özel eğitim alanında ebeveyn hak savunuculuğunu içeren araştırma makalesi olması, (b) hakemli dergide yayınlanmış olması, (c) Türkçe veya İngilizce dillerinde yayınlanmış olması, (d) karma, nitel veya nicel yöntemlerle tasarlanmış olması ve (e) 2010-2023 yılları arasında yayınlanmış olması olarak belirlenmiştir. Belirlenmiş olan kriterler dışında kalan tüm makale ve tez çalışmaları bu çalışmadan hariç tutulmuştur.

2.4. Tarama Süreci Sonuçları

İlk olarak Google akademik arama motoru üzerinden Türkçe olarak *hak savunuculuğu*, *özel eğitim*, *ebeveyn* anahtar kelimeleri ve kombinasyonları ile tarama süreci başlatılmıştır. Yapılan taramada 458 çalışmaya rastlanmıştır. İkinci olarak aynı arama motoru üzerinden *parents*, *special education*, *advocacy* kelimeleri ve kombinasyonları üzerinden tarama yapılmış olup 17.200 çalışma bulunmuştur. EBSCO ve ERIC veri tabanı üzerinden aynı anahtar kelime ve diller üzerinden yapılan tarama sonucunda ise 17.929 çalışmaya ulaşılmıştır. Yapılan tarama elemeleri sonrasında, hakemli dergilerde yayınlanmış toplam 24 makale tespit edilmiş olup bu makalelerin yedi tanesi derleme makale olması, bir tanesinin İngilizce veya Türkçe dilleri haricinde olması ve bilgilendirici makale olması sebebi ile hariç tutulmuştur. Geriye kalan çalışmalardan, beşi nicel yöntem, sekizi nitel yöntem ve üçü karma yöntem çalışması olmak üzere toplam 16 çalışma dahil edilme kriterlerini karşılamış ve mevcut derleme çalışması kapsamına alınmıştır. PRISMA şemasında dahil edilme sürecine kadar olan tarama süreci aşağıda belirtilmiştir (Moher vd., 2009).

Şekil 1. Tarama Süreci PRISMA Şeması

2.5. Verilerin Analiz Süreci

Yapılan tarama kapsamında ele alınan çalışmalar, araştırma sorularında belirlenmiş olan faktörler göz önünde bulundurularak birinci yazar tarafından incelenmiştir. İnceleme sürecinde, ilk olarak bütün makalelerin tam metinleri birer kez okunmuştur. Bu okumalar esnasında çalışmaların önemli bulunan detaylarının özetleri not alınmıştır. Daha sonra sırasıyla çalışmaların: (a) araştırma deseni ve veri toplama yöntemi, (b) katılımcı sayısı ve grubu, (c) amaçları, (d) sonuçları ve (e) önerileri detaylı bir şekilde incelenip oluşturulan tabloların ilgili bölümlerine kaydedilmiştir. Oluşturulan bu tablolarda aynı amaca hizmet eden bulgular bir tema altında toplanmıştır. Elde edilen bulgular ve oluşturulan temalar benzer özellikler göstermekle birlikte tema isimleri noktasında değerlendirilme yapılmış ve bulgular bölümündeki son halini almıştır.

2.6. Kodlayıcılar Arası Güvenirlik

Kodlamanın güvenilirliği için, ilk yazar 16 makaleyi gözden geçirip kodlamıştır. Daha sonra, ikinci yazar makalelerin %30'unu kodlamak üzere incelemeye almıştır. İkinci kodlayıcı, kendisine atanan makaleleri okumuş ve verileri bağımsız olarak kodlamıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlilik tüm kategorilerde %100 olarak tespit edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu derleme çalışmasına dahil edilen makalelerde kullanılan çalışmaların yöntemi, veri toplama araçları, dahil edilen katılımcıları, amaçları ve öne çıkan sonuçları göz önünde bulundurularak incelenmiş olup sonuçları izleyen bölümlerde paylaşılmıştır.

3.1. Çalışmaların Yöntemine Yönelik Bulgular

Özel eğitimde hak savunuculuğu üzerine yapılan araştırmaların nitel, nicel ve karma yöntem kullanılarak çalışıldığı görülmektedir. Sekiz makalenin nitel araştırma yöntemi kullanılarak

oluşturulduğu ve yoğunluklu olarak nitel araştırma yönteminin tercih edildiği görülmektedir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmalarda ise veri toplama yöntemi olarak görüşmelerin çoğunlukla tercih edildiği göze çarpmaktadır (Bknz. Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma Türüne Yönelik Bulgular

Çalışma Türü	Veri Toplama Aracı	Yazar, Yayın Yılı
Nicel Yöntem	Anket	Burke ve Sandman, 2017 Burke vd., 2019b Burke vd., 2021 Burke vd., 2022
	Ölçek	Burke vd., 2016
Nitel Yöntem	Bireysel Görüşme	Goldman vd., 2018 Buren vd., 2022 Burke vd., 2019a Rios vd., 2021 Aleman-Tovar vd., 2022
	Odak Grup Görüşmesi	Burke vd., 2018b Rosetti vd., 2021
	Doküman incelemesi, video kaydı, katılımcı notları	Burke ve Sandman, 2015
Karma Yöntem	Görüşme-anket	Burke vd., 2018a Taylor ve Burke, 2023 Lee vd., 2021

3.2. Çalışmaların Katılımcılarına Yönelik Bulgular

Özel eğitimde hak savunuculuğu faaliyetleri üzerine yapılan çalışmaların ebeveynler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. İncelenen çalışmalarda 959 ebeveyn katılımcı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra “ebeveyn ve hak savunucusu çifti” ve “ebeveyn ve eğitim uzmanı” gibi hak savunuculuğunu iki açıdan araştıran çalışmalara rastlanmaktadır. Hak savunucusu ve ebeveyn çiftlerinin, savunuculuk sürecindeki deneyimleri bireysel görüşme ve savunucu ve ebeveyn ile birlikte görüşme yaparak incelenmiştir (Burke vd., 2019). Dil konuşma terapistleri, öğretmenler gibi eğitim uzmanlarının ve ebeveynlerin, ebeveyn hak savunuculuğuna yönelik algılarını araştıran çalışmada ise ebeveynlerin, çocuklarının dil ve iletişim becerileri için gerekli olan desteklere ulaşmadaki savunuculuk faaliyetleri incelenmiştir. Aynı çalışmada eğitim uzmanlarının da bu faaliyetlere ilişkin algıları incelenmiş olup iki katılımcı grubun savunuculuk algıları karşılaştırılmıştır. Bahsedilen katılımcı gruplarının dışında büyük anne ve büyük baba, özel gereksinimli bireylere yardımda bulunan gönüllüler, özel gereksinimli bireylere yönelik oluşturulan sivil toplum kuruluşlarına üye olan bireylerinde yer aldığı görülmektedir. Öne çıkan diğer bir bulgu ise okul yöneticisi unvanına sahip herhangi bir katılımcıya rastlanmamış olmasıdır. İncelenen çalışmaların genel katılımcı özellikleri aşağıdaki Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Katılımcılara Yönelik Bulgular

Katılımcı Grubu	Katılımcı sayısı	Yazar, yayın yılı
Ebeveynler	12	Buren vd., 2022
	49	Burke ve Sandman, 2015
	38	Rios vd., 2021
	127	Rosetti vd., 2021
	11	Aleman-Tovar vd., 2022
	235	Burke vd., 2021
	37	Burke vd., 2022
	34	Burke vd., 2019a
	185	Lee vd., 2022
	91	Burke vd., 2018a
Ebeveynler-eğitim uzmanları	28-19	Burke vd., 2018b
Çeşitli hak savunuculuğu eğitimlerini tamamlayan savunucular (ebeveynler, bakım verenler, gönüllü savunucular)	142	Goldman vd., 2018
	41	Burke ve Sandman, 2017
	40	Burke vd., 2016
	185	Taylor vd., 2023
Ebeveyn-hak savunucusu çifti	9-9	Burke vd., 2019b

3.3. Çalışmaların Amaçlarına Yönelik Bulgular

Özel eğitimde hak savunuculuğuna ilişkin ebeveynleri güçlendirmek adına düzenlenen eğitim programları karşımıza çıkmaktadır. Bu programlara; Gönüllü Savunuculuk Projesi (Volunteer Advocacy Project), Ebeveyn Hak Savunuculuğu Programı (Parents Advocacy Program), Latin Ebeveynlere Liderlik Destek Programı (Latino Parents Leadership Support Program) örnek gösterilebilir (Burke vd., 2023; Burke ve Sandman, 2017; Burke vd., 2016). Çalışmaların amaçlarına bakıldığında ise savunucuların aldıkları bu eğitim programlarının ve ebeveyn güçlendirmelerinin savunuculuk faaliyetlerine çeşitli yönlerden etkisini incelemek olduğunu görülmektedir. Bunun yanı sıra yasaların yeniden oluşmasına yönelik savunuculuk faaliyetleri, çeşitli katılımcı gruplarının savunuculuğa ilişkin algıları, hak savunuculuğunun çeşitli yönlerden çocuğa, ebeveyne, aileye yönelik etkilerini belirlemede çalışmaların genel amaçları arasında karşımıza çıkmaktadır.

Derlenen çalışmaların genel amaçlarının, verilen eğitimlerin ebeveyn güçlendirmesi ve hak savunuculuğu üzerindeki etkilerini belirlemek için yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin; Ebeveyn Hak Savunuculuğu Programı'nda ebeveynlere altı saatlik yasal faaliyetlere yönelik eğitim verilmiştir. Bu eğitim sonrasında sağlanan güçlendirmenin; ebeveynin motivasyonunu, yasama savunuculuğundaki faaliyetlerini ne düzeyde artırdığı araştırılmıştır. Bunun yanında yapılan güçlendirmenin ebeveyne uzun vadede sağladığı etkiyi belirlemek amaçlanmıştır (Burke ve Sandman, 2017). Özel gereksinimli bireylerin hak savunuculuğu faaliyetleri sonrasında hizmetlere ulaşması, ebeveynlerin hak savunuculuğuna yönelik algıları ve beklentileri de araştırmaların amaçları arasındadır. Hak savunuculuğu, ebeveynin bir sorumluluğu olarak görülse de hak savunuculuğu sadece ebeveynle sınırlı olan bir olgu değildir (Burke vd., 2024a). Bu sebeple okul, eğitimciler, diğer öğrencilerin hakları gibi birçok konu araştırma alanını kapsamaktadır. İncelenen çalışmaların amaçlarında ise hak savunuculuğunun diğer paydaşlarını incelemeyi amaçlayan çalışmaların sınırlı olduğu bulgusuna rastlanmaktadır. Bu derleme çalışmasındaki amaçlara yönelik bulgular Tablo 3'te derlenmiştir.

Tablo 3. Araştırma Amaçları Tablosu

Temalar	Çalışmaların Amaçları	Yazar, yayın yılı
Hak savunuculuğu eğitim programı değerlendirilmesi	Savunucuların nitelik, motivasyon ve özel eğitim bilgi kullanımının incelenmesi	Goldman vd., 2018
	Güçlendirme ve bilgi, motivasyon ilişkisi	Burke ve Sandman, 2017
	Programın güçlendirme, özel eğitim bilgisi ve savunuculuk becerilerine etkisi	Burke vd., 2016
	Mevzuata yönelik eğitimlerin, yasal savunuculuk faaliyetleri üzerine etkisi	Burke vd., 2022
	Savunuculuğun yetişkinliğe geçiş hizmetlerine etkisi	Taylor vd., 2023
Ebeveynlerin güçlendirilmesi	Güçlendirme politikalarının hizmetlere ulaşmada sivil katılıma etkisi	Burke vd., 2021
	Güçlendirme projesinin savunuculuk, aile refahı, özel eğitim bilgisi üzerine etkisi	Burke vd., 2019
	Yasaların yeniden oluşmasında savunuculuk	Burke ve Sandman, 2015
Savunuculuk deneyimleri ve ebeveynler	Hak savunuculuğunu kolaylaştırıcı ve zorlaştıran etkenleri belirlemek	Buren vd., 2022
	Savunuculuk sürecinde olumlu-olumsuz deneyimlerin aile refahına etkisi	Rios vd., 2021
	Yetişkinliğe geçiş hizmetlerine ulaşmada savunuculuğun etkisi	Lee vd., 2022
	Ebeveynlerin savunuculuktan beklentileri ve savunuculuk bakış açıları	Rosetti vd., 2021
	Mesleği askerlik olan ebeveynlerin savunuculuk deneyimlerinin incelenmesi	Aleman-Tovar vd., 2022
	Ebeveyn ve savunucu çiftlerinin görüşleri üzerinden savunuculuk süreci	Burke vd., 2019b
	Savunuculuk sürecinde eğitim uzmanları	Ebeveynlerin çocuklarının desteklere ulaşmasındaki savunuculuk süreci, eğitim uzmanlarının bu süreç hakkındaki görüşleri

3.4. Çalışmaların Sonuçlarına Yönelik Bulgular

Araştırmaların sonuçlarına yönelik bulgular: (a) hak savunuculuğu eğitim programı değerlendirilmesi, (b) ebeveynlerin güçlendirilmesi, (c) yasaların yeniden oluşmasında savunuculuk, (d) savunuculuk deneyimleri ve ebeveynler ve (e) savunuculuk sürecinde okul temaları altında incelenmiştir. Hak savunuculuğu faaliyetlerinin eğitim hizmetlerine ulaşmada genellikle etkili olduğu görülmektedir. Olumlu etkileriyle birlikte ebeveyn stresinde artış, duygusal yük oluşturma gibi olumsuz etkilerinin olduğunu da görmekteyiz. Araştırma sonuçları hak savunuculuğunun ebeveyn, uzman, eğitim programları ve savunuculuk deneyimleri açısından alan yazına önemli bulgularını yansıtmaktadır. Öne çıkan araştırma sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Araştırma Sonuçları Tablosu

Temalar	Sonuçlar	Yazar-yayın yılı
Ebeveynlerin güçlendirilmesi	Olumlu iletişim, ısrarcı olma, özel eğitim bilgisinde artış	Goldman vd., 2018
	Özel eğitim bilgisi ve okul-aile iş birliğinde artış	Burke ve Sandman, 2017 Burke vd., 2016
	Mevzuat ile savunuculukta artış	Burke vd., 2022
	Savunuculuk faaliyetlerinde ve yetişkinlere yönelik hizmet türleri bilgisinde artış	Taylor vd., 2023
	Özel eğitim bilgisi, sivil katılım ve güçlendirme ile ilişkili	Burke vd., 2021
	Özel eğitim bilgisinde ve ebeveyn stresinde artış	Burke vd., 2019a
Yasaların yeniden oluşmasında savunuculuk	IDEA' ya yönelik ebeveynlere sağlanan şartların sürdürülmesi, şeffaflık ve eklemeler yapılması talebi	Burke ve Sandman, 2015
Savunuculuk deneyimleri ve ebeveynler	Sistemsel engellerin aileler arası eşitsizlik yaratması	Buren vd., 2022 Rosetti vd., 2021 Aleman-Tovar vd., 2022
	Artan aile içi stres	Rios vd., 2021
	Ebeveynlere savunucu eşliğinde, savunuculuk faaliyetlerini sürdürmekte aksamalar	Burke vd., 2019b
Savunuculuk sürecinde okul	Savunuculuğun çocuk ve ebeveyn açısından olumlu etki algısı	Burke vd., 2018b
	Savunuculuk sonrası ebeveynlere olumlu tepki	Burke vd., 2019b

3.4.1. Ebeveynlerin güçlendirilmesi teması

Ebeveyn güçlendirmesi, ebeveynlerin haklarını bilmesi sonucu, özgüvenlerinin artması ve daha yetkin hissetmeleri anlamına gelmektedir (Burke vd., 2021). Yapılan çalışmalarda ailelerin yetkin olması ve güçlendirmesinin ebeveynlerin politik olarak hak savunuculuğunu artırdığı, sivil katılım ile güçlendirme arasında da bir bağlantı olduğu görülmektedir. Ayrıca kadınların erkeklere oranla güçlendirme sonrası daha aktif bir şekilde savunuculuk faaliyetleri yürüttükleri belirlenmiştir (Burke vd., 2021). Güçlendirmenin ebeveynler açısından bir diğer sonucu ise özel eğitim bilgilerinde artış yaşanmasıdır. Ebeveynlerin güçlendirilmesi adına düzenlenen eğitim programları ise savunuculuk faaliyetlerini yönelik birtakım sonuçlar barındırmaktadır.

Hak savunuculuğu eğitim programları ebeveynlerin ve özel eğitim savunucularının var olan savunuculuk becerilerini özel eğitim bilgisi, iletişim biçimi, yasal haklara yönelik bilgiler gibi çeşitli yönden destekleyerek savunuculuk faaliyetlerini artırmayı hedeflemektedir. Araştırma sonuçlarına baktığımızda ebeveynlerin savunuculuk becerilerini etkileyen bilgi ve becerilerde artış olduğunu görmekteyiz. Ebeveynlerin olumlu iletişim becerileri, savundukları konuda ısrarcı olma ve özel eğitim bilgisinde olumlu artışlar yaşanmıştır (Goldman vd., 2018). Artan bu beceriler ile birlikte okul-aile iş birliği ve ebeveyn motivasyonunda ilerlemeler sağlanmıştır (Burke ve Sandman, 2017; Burke vd., 2016). Örneğin; Gönüllü Savunuculuk Projesi'ni tamamlayan katılımcılar sadece kendi çocukları için değil ihtiyaç duyan diğer özel gereksinimli çocuk ailelerini de güçlendirmek adına da motivasyon duyduklarını bildirmiştir. Ebeveynler dışındaki diğer katılımcı gruplar ise ebeveynlere karşı şefkatli ve cesaret verici olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte iyi bir savunucu olmak sözlü ve yazılı iletişiminin iyi düzeyde olmasını, savunuculuk yaptığı konudaki yasaları, kaynakları ve sistemleri yeterli düzeyde bilmeleri gerektiğini belirtmektedir. İyi bir savunucunun aynı zamanda iyi bir dinleyici olması beklenmektedir (Rios vd., 2021). Nitekim sorunun ne olduğunu anlamak, yönlendirmek ya da çözüm bulmak için iyi bir dinleyici olarak sorunu anlamak gereklidir. Nitelikli bir savunucunun, savunduğu konuda azimli ve hedefe ulaşana kadar tüm yöntemleri deneyerek ısrarcı olması gerektiği belirtilmiştir (Burke vd., 2021) Otizimli

gençlerin ebeveynleri ile yapılan eğitim programı sonrası ise ebeveynlerin yetişkin hizmetlerini ve desteklerini önemli ölçüde öğrendikleri ve savunuculuk faaliyetlerinde kullandıkları gözlemlenmiştir (Taylor vd., 2023). Ebeveynler yetişkin hizmetlerine yönelik, çocuklarının istihdamı, topluma bağımsız katılımı, konut ve teknolojik desteklere ulaşımı, muafiyetleri konularında bilgi artışı sağlamıştır. Mevzuata yönelik yapılan bir eğitim faaliyeti sonucunda ebeveynlerin yasal haklar ile savunuculuklarında ve politik faaliyetlerinde artışlar görülmüştür (Burke vd., 2022). Örneğin; bir amaç için bağış toplama ve yönetme, özel gereksinimli bireyler için kurulan sivil toplum kuruluşlarına üye olma, ebeveyn özel eğitim savunuculuğu gruplarına üye olma, belli bir konuya dikkat çekmek için medyayı kullanma, milletvekilleri gibi önemli kişi veya kurumları engellilik hakları için ziyaretlerde bulunma, diğer ebeveynleri yasal haklar konusunda bilgilendirme artan politik savunuculuk faaliyetleri içerisinde gösterilebilir. Ebeveynlerin artan özel eğitim bilgileri ile savunuculuk faaliyetleri yürütürken, streslerinde de artış olduğu gözlemlenmiştir. Bu stresin sebebi ise ebeveynlerin sürekli bir mücadele içerisinde bulunması olarak gösterilmiştir (Wang vd., 2004). Artan stresin etkisiyle, okul aile iş birliğinin bozulduğuna ve aile refahının azaldığına dair bulguların alanyazın çalışmalarında rapor edildiği görülmüştür (Burke vd., 2019a).

3.4.2. Yasaların yeniden oluşmasında savunuculuk teması

Ebeveynlerin savunuculuk deneyimlerinden ve IDEA'ya sunmuş oldukları geri bildirimler sonrası bazı yasal hakların oluşması ve düzenlemelerin yapılması, ebeveyn hak savunuculuğunun en önemli noktaları arasında görülmektedir. Bu nedenle temaya ilişkin bir araştırma sonucu bulunmasına rağmen ayrı bir tema olarak açıklanması uygun bulunmuştur. Yapılan araştırma sonucunda ebeveynler IDEA'ya bazı desteklerin eklenmesini önermiştir. Eklenmesi istenen konular arasında uygulamalı davranış analizine yönelik eğitim faaliyetlerin artırılması ve okullardaki öğretmenlerin ilgilenmesi gereken öğrenci sayısının düzenlenmesi olarak sıralanabilir. Bunun yanı sıra ebeveynler mevcut hükümlerinde özgünlük içermesini istediklerini belirtmişlerdir. Geçiş, en az kısıtlayıcı ortam ve öğrenme güçlüğü desteklerinin öğrenciye uygunluğunun sağlanması da talepleri arasında yer almaktadır. Var olan şartların sürdürülmesi, evrak yüklerinin azaltılması ebeveynler açısından önemli sonuçlar arasındadır (Burke ve Sandman, 2015).

3.4.3. Savunuculuk deneyimleri ve ebeveynler teması

Ebeveynlerin savunuculuk deneyimleri sonucu yaşamış olduğu olumlu veya olumsuz durumlar bu tema altında ele alınmıştır. Araştırmaların sonuçlarına baktığımızda ebeveyne bir savunucunun eşlik ettiği durumlarda aileyi güçlendirmek, bilgilendirmek ve aileye devam eden süreçlerde savunuculuk desteği sağlamak konusunda bazı kopuklukların yaşandığı rapor edilmiştir (Burke vd., 2019b). Ebeveynlerin ise savunuculuk yaparken stres ve hayal kırıklığı yaşadıkları aile içindeki stresinde artış gösterdiği görülmüştür. Kırsal kesimdeki ebeveynler ise okul personeli ile daha yakın ilişkiler içerisinde bulunduğundan dolayı savunuculuğun duygusal bir yük oluşturduğunu belirtmiştir (Buren vd., 2022; Rios vd., 2021). Bunun yanında ebeveynlerin savunuculuğu çocuklarına karşı bir görev olarak gördüğü de çalışma bulgularına yansımıştır. Bazı ebeveynlerin ise hak savunuculuğu esnasında sistemseller engellerle karşılaştığı ve bu durumun aileler arasında eşitsizliklere yol açtığı çalışma bulgularında yer almıştır (Rosetti vd., 2021). Ebeveynler açısından savunuculuğun psikolojik ve duygusal olarak zorlayıcı olmasına karşın çocukları için olumlu etki sağladığı belirtilmiştir (Burke vd., 2019a). Kırsal kesimdeki ebeveynler, dil açısından zorluk yaşayan ebeveynler veya askerlik görevi gibi sık yer değiştiren ebeveynler gibi dezavantajlı durumda bulunan ebeveynlere yönelik sistemseller engellerin ortadan kalkması ve ebeveynlere kaynak sağlanmasının savunuculuk faaliyetlerine olumlu etki sağlayacağı düşünülmektedir (Buren vd., 2022; Aleman-Tovar vd., 2022).

Tablo	5.	Önerilere	Yönelik	Bulgular
Temalar		Kodlar		Yazar, Yayın yılı
Araştırmacılara yönelik öneriler	Kırsal kesim hak savunuculuğu üzerine ebeveyn-okul profesyonelleri etkileşimi Savunuculuğu kolaylaştıran ve zorlaştıran etkenler			Buren vd., 2022
				Burke vd., 2018
				Burke vd., 2018
				Burke vd., 2019a
				Burke vd., 2019b
				Burke vd., 2022
				Burke & Sandman, 2015
				Burke & Sandman, 2017
				Goldman vd., 2018
				Lee vd., 2022
				Rios vd., 2021
				Rosetti vd., 2021
				Taylor vd., 2023
				Taylor vd., 2023
Ebeveynlere yönelik öneriler	Savunuculuk eğitim programlarına katılım gösterme			Taylor vd., 2023
				Taylor vd., 2023
Uygulamalara ve politikacılara yönelik öneriler	Kültürel farklılıklara yönelik hak savunuculuğu eğitim programı hazırlama Yasa koruyucu ebeveyn savunuculuk programlarını artırma			Burke vd., 2018
				Burke vd., 2022
				Burke & Sandman, 2017
				Burke & Sandman, 2015
				Burke vd., 2018
				Burke vd., 2019a
				Burke vd., 2021
				Burke vd., 2021
				Aleman-Tovar vd., 2022
				Rosetti vd., 2021
Burke vd., 2019b				
Okul profesyonellerine yönelik öneriler	Ebeveynlere yönelik şeffaflık ve erişilebilirlik sağlama Okul aile iş birliğinin sağlanması, öz değerlendirme			Buren vd., 2022
				Burke vd., 2021
				Rios vd., 2021
				Rosetti vd., 2021

3.4.4. Savunuculuk sürecinde okul teması

Ebeveynler genellikle savunuculuk deneyimlerini okul ile karşılıklı etkileşim halinde gerçekleştirmektedir. İncelenen araştırmalarda okulun savunuculuk sürecindeki rolü ve algısına ilişkin sonuçlara rastlanmaktadır. Ancak savunuculuk sürecinde okula yönelik araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Eğitim uzmanlarının ebeveynlerin savunuculuk faaliyetlerini ebeveynlerle benzer şekilde algıladığı olduğu ve ebeveynlerin yürüttükleri savunuculuk faaliyetlerine karşı okulların olumlu tepkiler verdiği bulgular arasında yer almıştır. Araştırmacılar, eğitim uzmanlarının, savunuculuğu, ebeveyn endişelerini giderici ve öğrenci sorunlarını çözücü nitelikte gördüğünü ve bu faaliyetlerin daha düzenli bir öğrenme ortamına katkı sağlayacağına inandıklarını raporlamıştır (Burke vd., 2018a; Burke vd., 2019b).

3.5. Çalışmaların Önerilerine Yönelik Bulgular

Veri analizleri sonucunda öne çıkan öneriler dört tema üzerinden incelenmiştir. Oluşturulan temalar: (a) gelecekteki araştırmalara yönelik öneriler, (b) ebeveynlere yönelik öneriler, (c) uygulamacılara ve politikacılara yönelik öneriler ve (d) okul profesyonellerine yönelik öneriler olarak belirlenmiştir. Temalara yönelik olarak oluşturulan içerik bilgisi Tablo 5'te verilmektedir.

3.5.1. Araştırmacılara yönelik öneriler teması

Hak savunuculuğunun ebeveyn, okul profesyonelleri ve yasaların oluşturulmasında etkili olan politikacılar ve özel gereksinimli bireyleri ile etkileyen bir olgu olduğu düşünülmektedir. Derlenen araştırmaların önerileri, bu paydaşları ve hak savunuculuğu faaliyetlerinden etkilenen durumları daha detaylı incelemeye yönelik öneriler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebeveynlere yönelik araştırılması önerilen konular içerisinde ebeveynlerin savunuculukta artan stresinin okuldaki hangi olguyla ilgili olduğu, savunuculuk ve depresyon ya da ruh sağlığı arasındaki ilişki, savunuculuğun aile ve çocuk üzerindeki etkisi, ebeveynin savunuculuğa harcadığı zaman ve aile refahı gibi ebeveyni psikolojik açıdan etkileyen konuların araştırılması yer almaktadır (Goldman vd., 2018; Burke vd., 2018; Rios vd., 2021). Bunun yanında ebeveynlere verilecek olan savunuculuk eğitimlerine ve ebeveynlerin yaptığı savunuculuk türlerinin incelenmesine yönelik araştırma önerisinde bulunulmuştur. Ebeveynlere verilen eğitim programlarının etkisi ve zaman içerisinde ebeveynlerin bu eğitimlerden kazandığı savunuculuk stratejilerinin incelenmesi önemli bir öneri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebeveynin savunuculuk eğitimlerinin yoğunluğu ve içeriğine yönelik tercihlerinin belirlenmesi önemli görülmektedir (Taylor vd., 2023). Savunuculuğun zaman içerisinde bireyin kendi çocuğunu savunmasından, yeni yasalar oluşturulmasına yönelik savunuculuk faaliyetlerine dönüşebilmesi açısından savunuculuk tür değişimleri de araştırılmaya gerek duyulan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebeveynler savunuculuk yaparken başarı sağlayan ve etkili savunuculuk stratejilerine sahip ebeveyn gruplarının incelenmesi verilen öneriler arasında yer almaktadır (Burke vd., 2019a; Burke vd., 2022; Lee vd., 2022).

Hak savunuculuğunun diğer paydaşı olan okul profesyonellerine yönelik araştırma önerilerine de rastlanmaktadır. Okul profesyonellerinin savunuculuk algıları ebeveynler ile savunuculukta etkileşimlerinin incelenmesi uygulamalara yönelik farklı bir bakış açısı sunması beklenmektedir (Burke vd., 2019b; Burke vd., 2019a; Rosetti vd., 2021). Özel gereksinime sahip bireylerin öz savunuculuk faaliyetlerini yürütmeleri araştırılması gereken konular arasında yer almaktadır (Burke ve Sandman, 2015; Burke vd., 2019b). IDEA' nın içerdiği yasaların oluşmasında ve geliştirilmesinde ebeveynlerin geri bildirimde bulunması yasa koruyucu bir savunuculuk faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Yasa koruyucu ya da sistemik değişim ajanı olarak nitelendirilen bu savunuculuk türü çocukların eğitim hizmetlerine ulaşmasında önemli görülmektedir. Ebeveynlerin geri bildirimleri ve yasa koruyucu hak savunuculuğu faaliyetleri araştırmaya gerek duyulan konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Burke ve Sandman, 2017; Burke ve Sandman, 2015). Bunların yanı sıra ebeveynlerin güçlendirilmesi, çocukların özel eğitim hizmet ve desteklerine ulaşması ve hak savunuculuğunun yapılmasını kolaylaştıran ve zorlaştıran etkenleri belirlemek hak savunuculuğu açısından önemli görülmektedir (Rosetti vd., 2021; Buren vd., 2022; Burke vd., 2018b).

3.5.2. Ebeveynlere ve okul profesyonellerine yönelik öneriler teması

Derlenen araştırmaların önerileri arasında, ebeveynlerin düzenlenen hak savunuculuğu eğitim programlarına katılmaları ve hak savunucusunun ebeveyne eşlik etmesinin sonrasında ebeveyn hak savunuculuğuna geçişin sağlanması bulunmaktadır (Burke vd., 2019b). Bunun yanı sıra okul profesyonelleri olarak adlandırılan öğretmen, okul yöneticisi, dil ve konuşma bozuklukları uzmanı gibi kişilere yönelik de öneriler bulunmaktadır. Bu öneriler ebeveynlerin savunuculuk

faaliyetlerinde bulunmaları için olanaklar yaratmak ve ebeveyni yönlendirmek olarak özetlenebilir. Okul profesyonellerinin, okul-aile iş birliğini sağlamaya yönelik öz değerlendirmeler yapmaları ve ebeveynle yakın ilişkiler kurarak hak savunuculuğu yönlendirmeleri yapmaları önemli görülmektedir (Burke vd., 2021). Bunun yanı sıra okuldaki profesyonellerin ebeveynlerin güçlendirilmesi adına birtakım görevleri sürdürmeleri önerilmektedir. Örneğin; BEP toplantılarında ebeveyni aktif bir katılımcı olarak görmek adına gerekli bilgilendirme ve cesaretlendirme çalışmaları yapılabilir. Dezavantajlı gruptaki ebeveynlerin (kırsal kesimdeki ebeveynler, dil sorunu yaşayan ebeveynler vb.) kaynaklara ulaşması ve hak savunuculuğu eğitim programlarına dahil edilmesi sağlanabilir. Son olarak ise okuldaki eğitim evraklarını ve faaliyetlerini ebeveynne şeffaf biçimde sunmaya istekli olunması okul profesyonellerinin ebeveyn hak savunuculuğuna sağlayacağı katkılar arasında bulunmaktadır (Buren vd., 2022; Rios vd., 2021; Rosetti vd., 2021).

3.5.3.Uygulamalara ve politikacılara yönelik öneriler teması

Ebeveyn hak savunuculuğunun en önemli paydaşlarından biride politikacılar olarak görülmektedir. Nitekim ebeveynlerin yıllar boyunca yapmış oldukları hak savunuculuğu faaliyetleri sonucunda yeni yasal haklar kazanılmıştır. Bu hakların oluşturulmasında ebeveynlerin ve hak savunucularını dikkate alan politikacıların payı da oldukça büyüktür. Zira bu nedenle, derlenen araştırmalarda, ebeveyn hak savunuculuğuna yönelik yürütülen uygulamalar ve politikacıların rolüne ilişkin öneriler sunulmaktadır. Uygulamalara yönelik önerilerin içerisinde hak savunuculuğu programlarına eklenmesi uygun görülen konulara değinilmiştir. Yasa koruyucu savunuculuk eğitimleri, olumsuz hak savunuculuğu deneyimleri ile başa çıkma stratejileri, ebeveynin hak savunuculuğunda ılımlı iletişim stratejileri kazanması, ebeveynlerin özel eğitim bilgisinin artırılarak güçlendirilmesi gibi konuların hak savunuculuğu eğitim programlarına eklenmesinin yararlı olacağı önerisi sunulmuştur (Burke ve Sandman, 2017; Burke vd., 2021; Burke vd., 2018a).

Politikacılara yönelik olarak en önemli bulgulardan biri olan IDEA'ya ebeveyn geri bildirimini artırmak için yeni yöntemler geliştirilmesi önerisinde bulunulmuştur. Yasa koruyucu ve geliştirici hak savunuculuğu faaliyetleri için ebeveynlerin yeni yasal düzenlemelere yönelik mevcut olan yasalar üzerine geri bildirimi önemli görülmektedir (Burke vd., 2022; Burke ve Sandman, 2015). Kapsayıcı eğitime yönlendirilen çocuklar için politikacılardan beklenen rollerden biri de okul ortamlarını özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçlarına göre düzenleyerek ebeveynlerin hak savunuculuğu yükününün hafifletilmesidir (Rosetti vd., 2021). Bunun yanında ebeveynlerin hak savunuculuğu yaparken karşılaştıkları sistemsel engellerin ortadan kaldırılması ve yerel yönetimler arası ortak hak savunuculuğu programlarının belirlenmesinin ebeveynlerin hak savunuculuğu yapmalarını kolaylaştıracağı düşünülmektedir (Aleman-Tovar vd., 2021; Burke vd., 2018). Son olarak ise politikacılara, ebeveynlere destek ve kaynak sağlayan kurumlara yönelik hak savunuculuğu programlarını artırmaları, hak savunuculuğu programlarını finanse eden kuruluşlar ile hak savunuculuğu programlarının etkililiğinin denetlenmeleri önerilmiştir (Burke vd., 2019a). Genel olarak araştırmaların, ebeveynlerin hak savunuculuğu faaliyetlerini kolaylaştırıcı öneriler de bulunduğu görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu derleme çalışmasının amacı özel eğitimde ebeveyn hak savunuculuğuna yönelik yapılan araştırmaları yöntem, katılımcı, amaç, sonuç ve öneriler açısından değerlendirmektir. Yapılan alan yazın taraması, ülkemizde özel eğitim hak savunuculuğuna dair çalışmaların sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. Ülkemizde özel eğitimde hak savunuculuğunu içeren bilgilendirici makalelere

rastlamak mümkündür (Pamuk ve Melekoğlu, 2021). Ulusal alan yazındaki bu çalışmalar dahil olma kriterlerini karşılamadığı için yapılan derleme kapsamına alınmamıştır. Uluslararası alan yazında dahil edilme ölçütlerini karşılayan makalelerin büyük çoğunluğu ABD’de yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. ABD’de ebeveyn hak savunuculuğunun yasal bir beklenti ve hak olması sebebi ile son yıllarda yoğun olarak bilimsel araştırma konusu olduğu düşünülmektedir. Konuya ilişkin incelenen araştırmalarda nitel araştırma desenlerinin yoğunlukta kullanıldığı ve çoğunlukla yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin veri toplama aracı olarak kullanılmakta olduğu görülmektedir. Katılımcı grup olarak ise ebeveynlerin ve hak savunuculuğu eğitim programlarını tamamlayanların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Özel eğitimde ebeveyn hak savunuculuğuna yönelik incelenen araştırmalar savunuculuk eğitim programları, ailenin güçlendirilmesi ve ebeveynin kendi çocuğunun savunuculuğunu yapması üzerine yoğunlaşmıştır. Genel olarak bakıldığında ebeveyn hak savunuculuğunun çocuk ve eğitimi açısından olumlu, ebeveynin ve ailenin stres, depresyon, duygusal yük gibi olumsuz sonuçlarının bulunduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra okul profesyonellerine yönelik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Yasal hakları düzenlemeye ve artırmaya yönelik olan ve politikacılar ve uygulamacıları yakından ilgilendiren sistemik değişim ajanları türü savunuculuk faaliyetlerine yönelik çalışmalar da sınırlı bulunmaktadır.

Uluslararası alan yazında ve yasal hükümlerde ebeveyn hak savunuculuğu kavramına sıklıkla rastlanmaktadır. Yapılan araştırmaların, hak savunuculuğunu ebeveyn, politikacılar, eğitim programları ve çocuğa yönelik eğitim çıktıları açısından değerlendirildiği ön plana çıkmaktadır. Bilimsel araştırmaların önerilerine bakıldığında ise politikacılara ve uygulamaya yönelik önerileri içerisinde barındırdığı görülmektedir. Nitekim hak savunuculuğunun öğrenci için nihai sonuçları; var olan hakları elde etmek olmakla birlikte yeni hak ve kazanımlar elde etmek, var olan haklara tüm ebeveynlerin ve çocukların ulaşması için sistemsel engelleri ortadan kaldırmak gibi öneriler politikacıları ve uygulamacıları yakından ilgilendirmektedir. Araştırmacılara yönelik öneriler ise ebeveynler açısından çeşitli değişkenleri incelemek, bireyin öz savunuculuğu, okulun hak savunuculuğu konusundaki algıları ve dönütleri gibi birçok konunun incelenmesinin önerildiği görülmüştür. Ebeveynlerin ise oluşturulan savunuculuk eğitim programlarına dahil olmaları, IDEA’ya geri bildirimlerde bulunmaları önerilmektedir. Hak savunuculuğu eğitim programlarına eklenmesi istenen konular da öneriler arasında yer almaktadır. Eğitim programının uzunluğu, iletişim biçimi, yasal haklar, olumsuz tepkilerle başa çıkma bu konulardan bazılarıdır. Ebeveynler bir hak savunucusu olarak düşünüldüğünde bahsedilen konuların eğitim programlarına eklenmesi ebeveynlerin hak savunuculuğu açısından güçlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Ülkemizde Hak Savunuculuğuna Yönelik Sonuçlar ve Öneriler

Ülkemizde özel eğitimde hak savunuculuğu uygulamalar ve alan yazında bir kavram olarak sınırlı olmakla birlikte yasalarımızda hak savunuculuğuna dair izlere rastlanmaktadır. Engelliler Hakkında Kanun’da (EHK, 2005) yer alan genel esaslarda; “Engellilere yönelik politika oluşturma, karar alma ve hizmet sunumu süreçlerinde engellilerin, ailelerinin ve engellileri temsil eden sivil toplum kuruluşlarının katılımının sağlanması esastır.” hükmü özel gereksinimli bireylere ilişkin politika ve yasal hakların oluşmasında konusunda ebeveynlere bir hak savunuculuğu yolu açmaktadır. Bununla birlikte ebeveynlerin BEP geliştirme birimine katılmaları, yerleştirme kararları için onayları, erken çocukluk özel eğitim hizmetlerinde aile katılımı gibi birçok yasal hakkı mevcuttur (ÖEHY, 2018). Bu haklar üzerinden çeşitli savunuculuk faaliyetleri yürütmeleri olası görülmektedir.

Yasal olarak ebeveynlerin hak savunuculuğu yapmaları kavram olarak ele alınmasa bile hükümlerin içeriğinde ebeveyn hak savunuculuğunun yapılmasına imkân tanındığı görülmektedir. Ancak ulusal alan yazında ülkemizdeki ebeveynlerin hak savunuculuğu faaliyetlerinin ne durumda olduğunu ortaya koymaya yönelik bir araştırmaya rastlanmamaktadır (Pamuk ve Melekoğlu, 2021). Bu sebeple ülkemizde ebeveyn hak savunuculuğuna yönelik bir çıkarımda bulunmak olası değildir. Uluslararası alan yazındaki araştırma sonuçları hak savunuculuğunun çocuğa yönelik sunulan hizmetlere olumlu etkisinden bahsetmektedir. Ülkemizde bu kavramın yerleşmesi, ebeveynlerin savunuculuğa hazırlanması ve teşviki, özel gereksinimli bireylerin özel eğitim ve engellilik hizmetlerine ulaşmasında avantaj sağlayabilir. Hak savunuculuğuna yönelik eğitim programları geliştirilmesi, ebeveynin okul ile iletişiminin güçlendirilmesi, BEP birimine aile katılımının artırılması öneri olarak sunulabilir. Ayrıca ebeveyn hak savunuculuğunun mevcut durumunun belirlenmesi açısından bilimsel olarak araştırılması ve tespiti bu uygulamaların geliştirilmesinin bilim temelli oluşturulmasına olanak tanıyabilir. Son olarak; ülkemizde özel eğitim hak savunuculuğunun araştırmacılar tarafından alan yazına dahil edilmesi, politikacılar tarafından yasal bir kavram ifade edilmesi önemli bulunmaktadır. Ebeveynlerin özel eğitim sürecinin her aşamasına dahil edilmesi gerektiği bir gerçeklik olarak kabul edildiği gibi, ebeveynin çocukları için savunucu olarak görülmesi de alan yazında ve uygulamalarda kabul görmelidir.

Kaynakça

- Akemoglu, Y. (2022). Online bir ebeveyn-aracılı müdahale yönteminin sosyal geçerliliğinin incelenmesi: Nitel bir yaklaşım. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 643-670.
- Aleman-Tovar, J., Schraml-Block, K., DiPietro-Wells, R. & Burke, M. (2022). Exploring the advocacy experiences of military families with children who have disabilities. *Journal of Child and Family Studies*, 1-11.
- Buren, M.K., Rios, K. & Burke, M.M. (2022). Advocacy experiences among rural parents of children with disabilities. *Rural Special Education Quarterly*, 41(1), 12-24.
- Burke, M.M. (2013). Improving parental involvement: Training special education advocates. *Journal of Disability Policy Studies*, 23(4), 225-234.
- Burke, M. M., Buren, M.K., Rios, K., Garcia, M. & Magaña, S. (2019). Examining the short-term follow-up advocacy activities among Latino families of children with autism spectrum disorder. *Research and Practice in Intellectual and Developmental Disabilities*, 6(1), 76-85.
- Burke, M., Cheung, W.C., Fulton, K. & Fettig, A. (2024a). Examining similarities and differences in parent advocacy during early intervention and school services. *Exceptionality*, 1-14.
- Burke, M.M., & Goldman, S.E. (2018). Special education advocacy among culturally and linguistically diverse families. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 1, 3-14
- Burke, M. M., & Goldman, S. E. (2015). Identifying the associated factors of mediation and due process in families of students with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45, 1345-1353.

- Burke, M.M., Goldman, S.E., Hart, M., & Hodapp, R.M. (2016). Evaluating the efficacy of a special education advocacy training program. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 13, 269–276
- Burke, M.M., Goldman, S.E., & Li, C. (2023). A tale of two adaptations of a special education advocacy program. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 61(2), 95–109.
- Burke, M.M., Lee, C.E., & Rios, K. (2019a). A pilot evaluation of an advocacy programme on knowledge, empowerment, family–school partnership and parent well-being. *Journal of Intellectual Disability Research*, 63(8), 969-980.
- Burke, M.M., Li, C., Johnston, A. & Terol, A.K. (2024b). Promoting advocacy and empowerment. *Intellectual Disabilities and Autism: Ethics and Practice*, 108, 209.
- Burke, M. M., Magaña, S., Garcia, M. & Mello, M.P. (2016). Brief report: The feasibility and effectiveness of an advocacy program for Latino families of children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46, 2532-2538.
- Burke, M. M., Meadan-Kaplansky, H., Patton, K. A., Pearson, J. N., Cummings, K. P., & Lee, C. E. (2018b). Advocacy for children with social-communication needs: Perspectives from parents and school professionals. *The Journal of Special Education*, 51(4), 191-200.
- Burke, M. M., Rios, K. & Lee, C. E. (2019b). Exploring the special education advocacy process according to families and advocates. *The Journal of Special Education*, 53(3), 131-141.
- Burke, M. M., Rossetti, Z., Aleman-Tovar, J. & Rios, K. (2021). Examining the relation between empowerment and civic engagement among parents of individuals with intellectual and developmental disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 34(6), 1569-1581.
- Burke, M., Rossetti, Z. & Li, C. (2022). The efficacy and impact of a special education legislative advocacy program among parents of children with disabilities. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 52(7), 3271-3279.
- Burke, M.M., & Sandman, L. (2015). In the voices of parents: Suggestions for the next IDEA reauthorization. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 40(1), 71-85.
- Burke, M.M., & Sandman, L. (2017). The effectiveness of a parent legislative advocacy program. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 14(2), 138-145.
- Çakmak, Ö.Ç. (2010). Okul öncesi eğitim kurumlarında aile katılımı. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 1-18.
- Goldman, S.E., Burke, M.M., & Mello, M.P. (2019). The perceptions and goals of special education advocacy trainees. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 31, 377-397.
- Gordon, T., Holland, J. & Lahelma, E. (2000). *Making spaces: Citizenship and difference in schools*. Springer.

- Gough, D., Stewart, R. & Tripney, J. (2017). Using research findings. *An introduction to systematic reviews, 2nd ed.*, Sage Publications, 279-296.
- Hemingway, P. & Brereton, N. (2009). What is a systematic review? Erişim: 20.07.2011. <http://www.whatisseries.co.uk/whatis/>
- Higgins, J.P.T. & Green, S. (2011). Internet. *Cochrane handbook for systematic reviews of interventions version, 5(0)*.
- Kanun, E.H. (2005). Resmî Gazete (Sayı: 25868). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5,5378>.
- Lee, C.E., Burke, M.M., DaWalt, L.S., Li, C. & Taylor, J.L. (2022). The role of parental advocacy in addressing service disparities for transition-aged youth on the autism spectrum. *Autism, 26(4)*, 1001-1006.
- Moher D., Libertai A., Tetzlaff J., Altman, D. G., & PRISMA Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta analyses: The PRISMA statement. *Annals of Internal Medicine, 151(4)*, 264- 269.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği [Special Education Services Regulation]. (2018). T.C. Resmî Gazete, (30471), 7 Temmuz 2018, 22-77.
- Pamuk, H. & Melekoğlu, M. (2021). Özel eğitimde geçmişten günümüze hak savunucular olarak aileler. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17 (3)*, 557-569.
- Pearson, J.N., Akamoglu, Y., Chung, M. & Meadan, H. (2019). Building family–professional partnerships with culturally, linguistically, and economically diverse families of young children. *Multicultural Perspectives, 21(4)*, 208-216.
- Rios, K., Aleman-Tovar, J., & Burke, M. (2021). Exploring patterns of advocacy and well-being of parents of children with intellectual and developmental disabilities. *Intellectual and Developmental Disabilities, 59(6)*, 459-471.
- Rossetti, Z., Burke, M.M., Hughes, O., Schraml-Block, K., Rivera, J.I., Rios, K. & Lee, J.D. (2021). Parent perceptions of the advocacy expectation in special education. *Exceptional Children, 87(4)*, 438-457.
- Taylor, J.L., DaWalt, L.S., Burke, M. M., Slaughter, J.C. & Xu, M. (2023). Improving parents' ability to advocate for services for youth with autism: A randomized clinical trial. *Autism Research, 16(10)*, 1976-1988.
- Taylor, J.L., Hodapp, R.M., Burke, M.M., Waitz-Kudla, S. N. & Rabideau, C. (2017). Training parents of youth with autism spectrum disorder to advocate for adult disability services: Results from a pilot randomized controlled trial. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 47*, 846-857.

- Tomris, G., Celik, S., Diken, I.H. & Akemoğlu, Y. (2022). Views of parents of children with Down syndrome on early intervention services in Turkey: Problems, expectations, and suggestions. *Infants & Young Children*, 35(2), 120-132.
- Trainor, A.A. (2010). Diverse approaches to parent advocacy during special education home-school interactions: Identification and use of cultural and social capital. *Remedial and Special Education*, 31, 34-47.
- Turnbull, A.P., Turnbull III, H.R., & Kyzar, K. (2009). Family-professional partnerships as catalysts for successful inclusion: A United States of America perspective. *Revista de Educación*, 349, 69-99.
- Wang M., Mannan H., Poston D., Turnbull A.P. & Summers J.A. (2004) Parents' perceptions of advocacy activities and their impact on family quality of life. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities* 29, 144-55.
- Wohl, J. W. (2022). *A better idea: Utilizing the Department of Education's rule making authority to reform the special education process: Administrative Law Review*, [s. l.], 743, p. 621-650, 2022.